

ότι η κυβέρνηση Μπους κατάφερε να προκαλέσει τη δημιουργία ακριβώς αυτής της απειλητικής αντισυμμαχίας σε λιγότερο από ένα χρόνο δείχνει πόσο λίγο χρειάζεται για να γίνουν γεωπολιτικές ανακατατάξεις και πόσο εύκολα ένα καταστροφικό λάθος μπορεί να ανατρέψει χρόνια προσεκτικών διπλωματικών και στρατιωτικών χειρισμών. Η αμερικανική εισβολή στο Ιράκ αποκτά με αυτό το τρόπο ευρύτερη σημασία. Δεν είναι μόνο μια απόπειρα ελέγχου της παγκόσμιας παραγωγής πετρελαίου και επομένως της παγκόσμιας οικονομίας μέσω της κυριαρχίας στη Μέση Ανατολή. Εξασφαλίζει επίσης μια ισχυρή αμερικανική στρατιωτική παρουσία στην ευρασιατική γη, η οποία, σε συνδυασμό με τις νέες συμμαχίες που καλλιεργούνται από την Πολωνία ως τα Βαλκάνια, παρέχει στις ΗΠΑ μια ισχυρή γεωστρατηγική θέση στην Ευρασία με τη δυνατότητα τουλάχιστον να παρεμποδίζουν την εδραίωση μιας ευρασιατικής δύναμης που θα προέκυπτε ως επόμενη φάση της συνεχούς συσσώρευσης πολιτικής δύναμης που πάντοτε αναγκαστικά συνοδεύει τη συσσώρευση του κεφαλαίου.

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου σήμανε αναγκαστικά μεγάλες αλλαγές για την ανθρωπότητα. Τα γεωπολιτικά παιχνίδια εξουσίας είναι σε εξέλιξη, αλλά τα αποτελέσματα είναι ακόμα απρόβλεπτα. Έχει όμως αποκαλυφθεί πλέον ότι υπάρχει ένταση ανάμεσα στη γεωστρατηγική και την καπιταλιστική λογική. Με την κυβέρνηση Μπους η αμερικανική γεωστρατηγική πολιτική έχει έρθει στο προσκήνιο, και γι' αυτό το λόγο η συζήτηση περί αυτοκρατορίας και περί νέου ιμπεριαλισμού είναι τόσο επικεντρωμένη στις Ηνωμένες Πολιτείες. Όμως οι ισορροπίες των δυνάμεων που δρουν στα πλαίσια του παγκόσμιου καπιταλισμού οδηγούν σε διαφορετικές κατευθύνσεις. Για να προβλέψει κανείς το αποτέλεσμα όλων αυτών των διεργασιών χρειάζεται, επομένως, βαθύτερη κατανόηση του τρόπου με τον οποίο λειτουργούν οι συσχετισμοί εξουσίας στα πλαίσια του καπιταλισμού.

Μετάφραση
MYRTΩ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ

Ο ΑΓΓΕΛΟΣ ΤΟΥ ΙΡΑΚ

Derek Gregory*

* Καθηγητής Γεωγραφίας, University of British Columbia, Καναδάς, e-mail: derekgregory@hotmail.com. Τα τμήματα που δημοσιεύονται προέρχονται από το σχόλιο του συγγραφέα D. Gregory (2004), «The Angel of Iraq», *Society and Space*.

Τον Αύγουστο του 2003, τέσσερις μήνες μετά την αμερικανική εισβολή στο Ιράκ, το Αμπού Γκράμπ ανακαινίστηκε και επαναλειτούργησε για να «φιλοξενήσει» χιλιάδες Ιρακινούς κρατούμενους των δυνάμεων κατοχής. Η κακή φήμη της φυλακής αυτής δεν είχε ξεχαστεί από κανέναν, και η ανησυχία για την επαναλειτουργία της δεν ήταν δυνατόν να διαλυθεί με την ανάρτηση ενός τεράστιου πλακάτ στην κεντρική πύλη, εκεί όπου βρισκόταν το πορτρέτο του Σαντάμ, με τη φράση: «Η Αμερική είναι φίλη όλου του ιρακινού λαού». Ως το φθι-

νόπωρο του 2003 φήμες για νέα κακομεταχείριση και βασανιστήρια στη συγκε-
 κριμένη φυλακή κυκλοφορούσαν ευρέως στο εσωτερικό του Ιράκ. Καταγγελίες
 για σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έγιναν προς υπευθύ-
 νους του αμερικανικού στρατού, προς το Πεντάγωνο και τα υψηλότερα κλιμά-
 κια της αμερικανικής κυβέρνησης από τη Διεθνή Αμνηστία, το Διεθνές Παρα-
 τηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και τη Διεθνή Επιτροπή του Ερυθρού
 Σταυρού. Έπρεπε όμως να περιμένουμε μέχρι τα τέλη Απριλίου του 2004, όταν
 δημοσίευση μιας απόρρητης στρατιωτικής έρευνας για το Αμπού Γκράμπ, συ-
 νοδευόμενη από σοκαριστικές εικόνες βασανισμού Ιρακινών κρατουμένων
 από Αμερικανούς φρουρούς, έφερε τη φρίκη στο φως της δημοσιότητας.

Απ' όλες τις εικόνες που δείχνουν την κακομεταχείριση των Ιρακινών
 κρατουμένων από τους Αμερικανούς –τις πυραμίδες από γυμνά σώματα, τους
 κρατούμενους που φορώντας κουκούλες υποχρεώνονται να απομιμούνται πεο-
 θηλασμούς και να αντανάζονται προς τέρψιν των φρουρών, τον έντρομο κρα-
 τούμενο να δέχεται επίθεση από σκυλιά, το γυμνό άντρα που γονατίζει στο έδα-
 φος ενώ τον κρατάει από λουρί σκύλου μια γυναίκα φρουρός– μία ξεχωρίζει.
 Ένας άντρας με κουκούλα ισορροπεί πάνω σε ένα κιβώτιο, τα γυμνά του πόδια
 γαντζωμένα στις άκρες, ένας μανδύας από τσουβάλι να πέφτει από τους ώμους
 του, τα χέρια του απλωμένα, και καλώδια εφαρμοσμένα στα χέρια του. Του
 έχουν πει ότι αν πέσει θα πάθει ηλεκτροπληξία. Η εικόνα αυτή έχει ταυτιστεί
 με τον πόλεμο της Αμερικής στο Ιράκ. Κατά τη γνώμη μου παραπέμπει στους στο-
 χασμούς του Walter Benjamin πάνω στον *Angelus Novus* του Klee με τίτλο *Ο άγ-
 γελος της ιστορίας*:

«... Το πρόσωπό του είναι στραμμένο προς το παρελθόν. Εκεί που εμείς
 αντιλαμβανόμαστε μια σειρά γεγονότων, εκείνος βλέπει μία και μόνη κα-
 ταστροφή που στοιβάζει διαρκώς συντρίμια και τα πετά στα πόδια του.
 Ο άγγελος θα ήθελε να μείνει, να ξυπνήσει τους νεκρούς και να ξανα-
 φτιάξει ό,τι έχει καταστραφεί. Αλλά μια καταιγίδα φυσά απ' τον Παρά-
 δεισο· έχει μπει στα φτερά του με τόση δύναμη που ο άγγελος δεν μπο-
 ρεί πια να τα κλείσει. Η καταιγίδα του δίνει μια ακαταμάχητη ώθηση προς
 το μέλλον στο οποίο έχει στραμμένη την πλάτη του, ενώ ο σωρός από συ-
 ντρίμια μπροστά του υψώνεται προς τον ουρανό. Αυτή η καταιγίδα είναι
 αυτό που ονομάζουμε πρόοδο».

Δεν είναι δύσκολο να δούμε το κείμενο αυτό σαν μια μεταφορά για την
 αμερικανική κατοχή. «Παράδεισος» είναι το πώς βλέπει ο Λευκός Οίκος τις
 Ηνωμένες Πολιτείες· ο «σωρός από συντρίμια» είναι τα κορμιά των φυλακι-
 σμένων που σέρνονται στο πάτωμα του Αμπού Γκράμπ και τα χιλιάδες ακόμη
 θύματα των κυρώσεών τους και της ξέφρενης πολεμικής τους βίας· και «πρόο-
 δος» είναι ο τρόπος με τον οποίο ο πρόεδρος Μπους και άλλα μέλη της κυβέρ-
 νησής του κατά κανόνα περιγράφουν κάθε σημάδι αντίστασης στην κατοχή και
 οικειοποίηση του Ιράκ.

Ένας άγγελος αποτελεί θλιβερά κατάλληλη εικόνα για τον «Ιερό» Πόλε-
 μο του Μπους. Αξιωματούχοι των υπηρεσιών πληροφοριών έχουν πει στον Ερυ-
 θρό Σταυρό ότι το 70%-90% όλων των φυλακισμένων που κρατούνται στο Ιράκ
 «είχαν συλληφθεί κατά λάθος». Οι περισσότεροι δεν είναι ούτε τρομοκράτες
 ούτε αντάρτες ούτε βίαιοι εγκληματίες. Και ακόμα κι αν ήταν, ο βασανισμός
 τους και πάλι θα ήταν παράνομος και θα αποτελούσε έγκλημα πολέμου. Όπως

τονίζει η Lisa Hajjar, σύμφωνα με τη διεθνή νομοθεσία αυτό είναι απόλυτο και δεν εξαρτάται από καμία προϋπόθεση: «Κανείς –ποτέ, πουθενά– δεν έχει “δικαίωμα” να βασανίσει, και ο καθένας –πάντοτε, παντού– έχει δικαίωμα να μη βασανιστεί». Όταν ο Benjamin έγραφε το κείμενό του, σε μια Ευρώπη που κλυδωνιζόταν από την άνοδο ενός άγριου φασισμού, στόχευε σε μια θεώρηση της Ιστορίας όπου οι παραδόσεις των καταπιεσμένων θα έβρισκαν δίκαιη έκφραση. Αυτό που μας ενδιαφέρει εδώ είναι μια γεωγραφική θεώρηση που να μπορεί να παρακολουθήσει αυτές τις υπερβάσεις καθώς και τις δομές της εξουσίας στο χώρο, από το επίπεδο των σύγχρονων κρατών μέχρι το ιδιωτικό πεδίο των ανθρώπινων σωμάτων.

Στο εσωτερικό των Ηνωμένων Πολιτειών η πιο συνηθισμένη αντίδραση στις εικόνες από το Αμπό Γκράμπ ήταν καταδίκη συνοδευόμενη από άμεση άφεση αμαρτιών. Αυτή η μεταχείριση των κρατουμένων είναι απαράδεκτη αλλά και όχι αντιπροσωπευτική για την Αμερική· αποτρόπαιη αλλά και ένα στραβοπάτημα· ασυγχώρητη αλλά και εξαίρεση. Θα θέλαμε όμως να δείξουμε ότι οι καταπατήσεις αυτές δεν μπορούν να καταδικαστούν ως έργο κάποιων μεμονωμένων «κακών» ατόμων: οι πράξεις αυτές (και η απραξία σε ορισμένες περιπτώσεις) οφείλονται σε νοοτροπίες που καλλιεργούνται συστηματικά από τον πρόεδρο και την ομάδα του. Για να ερμηνεύσουμε αυτές τις παράλογες καταστάσεις, θα χρησιμοποιήσουμε το έργο ενός Ιταλού πολιτικού φιλοσόφου, του Giorgio Agamben, που κι αυτός είχε διδαχτεί πολλά από τον Benjamin. Δεν το κάνουμε όμως για να υποβαθμίσουμε ακόμα περισσότερο τους φυλακισμένους του Αμπό Γκράμπ με το να τους κάνουμε αντικείμενο Θεωρίας. Το έργο του Agamben κινείται στα πλαίσια τόσο της πολιτικής όσο και της φιλοσοφίας, και προσφέρει μια διαφορετική ματιά στην ιδιαιτερότητα αυτής της φρίκης, από την οποία προκύπτει ένα επείγον πολιτικό μάθημα.

Χώροι της εξαίρεσης

Μία από τις κεντρικές έννοιες του Agamben είναι ο *homo sacer* («ιερός άνθρωπος»). Ήταν μια ιδιότητα που δινόταν από το ρωμαϊκό νόμο σε όσους δεν ήταν δυνατόν να θυσιαστούν σε θρησκευτική τελετή (γιατί βρισκονταν εκτός θεϊκού νόμου: ο θάνατός τους δεν είχε αξία για τους θεούς), αλλά που μπορούσαν να σκοτωθούν χωρίς να τιμωρηθεί ο δράστης (γιατί βρισκονταν εκτός ποινικού νόμου: η ζωή τους δεν είχε αξία για τους συμπολίτες τους). Η σημασία των επιχειρημάτων του Agamben ξεπερνά κατά πολύ όποιους παραλληλισμούς μπορούν να γίνουν ανάμεσα στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και τη Νέα Ρώμη στις όχθες του Ποτόμακ:

– Η ιδιότητα του *homo sacer* εμφανιζόταν εκεί όπου ο νόμος αυτοαναστέλλόταν, και η απουσία του δημιουργούσε όχι απλώς μια ζώνη αποκλεισμού αλλά μια ζώνη εγκατάλειψης, την οποία ο Agamben ονομάζει «χώρο της εξαίρεσης». Σημασία έχουν όχι μόνο όσοι περιθωριοποιούνται αλλά και όσοι τοποθετούνται πέρα από το περιθώριο. Η εξαίρεση (από το εξ + αιρώ) είναι κυριολεκτικά αυτό που «παίρνεται απ’ έξω» – αποτέλεσμα εξάπλωσης αλλά και αναστάτωσης κάποιων ορίων.

– Αυτή η παράδοση χωροθέτηση –γιατί πρόκειται για ενεργητική διαδικασία– εγκρίνεται από την κυρίαρχη εξουσία αλλά πραγματοποιείται μέσα από αλυσίδες αναθέσεων. Ενώ «κυρίαρχος είναι αυτός αναφορικά με τον οποίο όλοι

είναι δυνάμει *homines sacri*», ο Agamben υποστηρίζει ότι «*homo sacer* είναι αυτός προς τον οποίο όλοι οι άνθρωποι συμπεριφέρονται ως κυρίαρχοι».

Πρόκειται για ένα πολύ αφηρημένο επιχείρημα σχετικά με τη μεταφυσική της εξουσίας, αλλά ακόμα και σε αυτή τη συντομευμένη διατύπωση έχει σημαντικές επιπτώσεις όσον αφορά τον «πόλεμο κατά της τρομοκρατίας» στο Αφγανιστάν και τις βίαιες προεκτάσεις του στην Παλαιστίνη και το Ιράκ. Θα προτείνουμε έναν τρόπο με τον οποίο οι ιδέες αυτές μπορούν να βοηθήσουν στην εξέταση της αποικιοκρατικής οικονομίας της εξουσίας που αποκαλύφθηκε με τόσο ωμό τρόπο στις εικόνες από το Αμπού Γκράμπ.

Εχθροί και ιδιαιτερότητα

Από την 11η Σεπτεμβρίου 2001 και μετά ο Μπους και οι σύμμαχοί του έχουν διαμορφώσει μια εικόνα των αντιπάλων τους στον «πόλεμο κατά της τρομοκρατίας» σαν να πρόκειται για άτομα που βρίσκονται εκτός ελέγχου, εκτός λογικής, με ακατανόητη συμπεριφορά. Με τον ίδιο τρόπο που ο Αριέλ Σαρόν καταδικάζει στυγνά όλους (συλλήβδην) τους Παλαιστίνιους, επιμένουν ότι οι αντίπαλοί τους καταφεύγουν στην πολιτική βία όχι για κάτι που έχει συμβεί στους ίδιους ή στους συμπατριώτες τους, αλλά επειδή έτσι είναι *εκ φύσεως*: με μία λέξη, τέρας. Ο Foucault είχε παρατηρήσει ότι το τέρας, μισό ζώο και μισό άνθρωπος συγχρόνως, ορίζεται σε νομικο-βιολογικό επίπεδο: «Αυτό που κάνει ένα ανθρώπινο τέρας να είναι τέρας δεν είναι απλώς η ιδιαιτερότητά του σε σχέση με την “κανονική” ανθρώπινη μορφή· είναι η αναστάτωση που φέρνει στη νομική ομαλότητα».

Συνεπώς προς τις απόψεις αυτές, οι Μπους και Ράμσφελντ περιέγραφαν τους αιχμαλώτους που μεταφέρονταν κουκουλωμένοι και δεμένοι χειροπόδαρα από το Αφγανιστάν στη ναυτική βάση των ΗΠΑ στο Γκουντνάμο ως «παράνομους μαχητές» για τους οποίους δεν ίσχυε η Συνθήκη της Γενεύης. Αιχμάλωτοι ενός πολέμου κατά της τρομοκρατίας χωρίς να είναι αιχμάλωτοι πολέμου, κρατούνταν σε έναν «μη τόπο» όπου δεν είχε ισχύ ούτε η αμερικανική ούτε η διεθνής νομοθεσία, χωρίς καμία πρόσβαση σε σύστημα αντικειμενικής δικαιοσύνης. Όταν προσγειώθηκε το πρώτο αεροπλάνο και άρχισαν να κατεβαίνουν οι κρατούμενοι με χειροπέδες, καλυμμένα τα μάτια και τα αυτιά τους και με χειρουργικές μάσκες στο στόμα, φορώντας ολόσωμες φόρμες σε έντονο πορτοκαλί, ένας ανταποκριτής έγραψε: «Οι κρατούμενοι δεν φαίνονται φυσιολογικοί... Φαίνονται σαν τεράστιες πορτοκαλί μύγες». Τους οδήγησαν σε κλουβιά –«σαν σε ζωολογικό κήπο»– και ένας από τους πρώτους (ελάχιστους) κρατούμενους που απελευθερώθηκαν ήταν σε τέτοια απομόνωση που είχε γράψει τα εξής στην οικογένειά του: «Είμαι κατά το ήμισυ ζώο τώρα. Μετά από ένα μήνα θα είμαι απλώς ζώο».

Ο Λευκός Οίκος προσπάθησε συστηματικά να συνδέσει το Αφγανιστάν με το Ιράκ. Θέλησε να κατασκευάσει συσχετισμούς ανάμεσα στον Σαντάμ Χουσέιν και τις τρομοκρατικές επιθέσεις στους Δίδυμους Πύργους και το Πεντάγωνο, και επανειλημμένα χαρακτήρισε την εισβολή στο Ιράκ σαν ένα ακόμα μέτωπο του παγκόσμιου «πολέμου κατά της τρομοκρατίας». Ο ίδιος ο πρόεδρος άλλωστε επέμενε ότι επρόκειτο για πόλεμο ενάντια στην ενσάρκωση του Κακού, με αποτέλεσμα οι Αμερικανοί στρατιώτες να θεωρούν όχι τόσο ότι πολεμούν εχθρούς αλλά ότι ξορκίζουν δαίμονες.

Όμως αυτή η μανιχαϊκή γεωγραφία δεν είναι μόνο άσπρο-μαύρο· απαι-

τεί μια τεράστια γκριζα ζώνη μέσα στην οποία τοποθετούνται οι εχθροί της Αμερικής ώστε να αντιμετωπίζονται σαν κάτι λιγότερο από πλήρεις άνθρωποι. Όπως είπε ο Paul Gilroy:

«... Αυτές οι λεπτές εθνικές διαφοροποιήσεις στην πράξη αναβιώνουν μια αποικιοκρατική οικονομία στην οποία η έννοια του υπανθρώπου, του γκρινομένου με βάση τα ιμπεριαλιστικά μέτρα και σταθμά, εξουδετερώνει τα ανθρώπινα δικαιώματα και αμφισβητεί την ανθρώπινη υπόσταση. Ο ιθαγενής, ο εχθρός, ο κρατούμενος και άλλες ασαφείς “τρίτες οντότητες” που τοποθετούνται μεταξύ ανθρώπου και ζώου μπορούν να έχουν την οποιαδήποτε υπευθυνότητα μόνο κάτω από ειδικούς κανονισμούς έκτακτης ανάγκης και σκληρούς στρατιωτικούς νόμους. Η υποδεέστερη θέση τους τονίζει το γεγονός ότι δεν τους αναγνωρίζεται καν η βασική ανθρώπινη ιδιότητα που απολαμβάνουν αντίστοιχα οι φύλακές τους, οι κατακτητές, δικαστές, εκτελεστές και άλλοι φυλετικά ανώτεροι».

Οι παρατηρήσεις αυτές παραπέμπουν άμεσα στον τρόπο με τον οποίο οι «φαντασιακές γεωγραφίες» του Edward Said μπλέκουν τη διαφορά με την απόσταση, δημιουργώντας και θέτοντας σε εφαρμογή έναν ολόένα διευρυνόμενο διαχωρισμό ανάμεσα σε «εμάς» και «εκείνους». Ο διαχωρισμός αυτός όμως δεν είναι ένα απλό κενό: είναι ένας παραμορφωτικός καθρέφτης, ένα πρίσμα μέσος από το οποίο, όπως είχε προειδοποιήσει ο Benjamin, κάθε δείγμα «Πολιτισμού» παράγει τη δική του βαρβαρότητα – πράγμα που είναι τώρα σοκαριστικά προφανές – και, κατά την άποψή μας, η διαδικασία αυτή προκαλεί με τη σειρά της αναδιπλώσεις στα ίδια τα συστατικά του χώρου και του χρόνου.

Μετάφραση
ΜΥΡΤΩ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛ